

FEHÉR BENCE

EDDIG ISMERETLEN ROVÁSFELIRAT ZABOLÁN

Kivonat

Zabolán nemrég egy feltehetőleg késő reneszánsz töltésbe beépítve írott köemlék került elő. Az első sor ép betűi székely rovásjelekkel egyeznek meg, de nem adnak biztosan olvasható szöveget; a második sor jelei azonosíthatatlan szimbólumok, de át vannak vésve egy korábbi székely rovásjelsorból, amely a *Zabola* helynevet adja ki. Egy feltehető harmadik sor szinte teljesen megsemmisült. Noha a felirat pontos értelme és funkciója nem világos, fontos új adalékot szolgáltat a rovásírás elterjedtségéről a középkori Háromszékben.

Kulcsszavak: rovásírás, köfelirat, középkor, újravésés

2024-ben értesültem róla, hogy egy feltehetőleg feliratos köemlék található Zabolán (ma Zăbala, Románia), a Mikes-kastély kertjében; a jelenlegi tulajdonos és Mikes-utód, RoyChowdhury Sándor szíves segítségével és engedélyével volt módomban 2024. 12. 30-án¹ a követ eredetiben is tanulmányozni, amit ezúton is köszönök. Ez a vizsgálat megerősítette, hogy újabb székelyföldi rovásemlékről van szó. A tárgy a régi (késő reneszánsz) kastélyt körülvevő teraszosított részt tartó falazás, feltehetőleg a régi erődítésfal kövei közül került elő, jelenleg a falmaradványok mellett (fejjel lefelé való helyzetbe) leborulva fekszik, ez tehát nem a beépítéskori eredeti helyzet, de minden bizonnyal már az utóbbi is másodlagos, mert nem sok oka lehetett volna, hogy egy kőfalemre felirat kerüljön, ráadásul a feliratot – mint látni fogjuk – legalább egyszer megújították a fennállása során. Így a kő eredeti funkciója homályban marad, különösen mivel a hátoldala nem látszik megmunkáltnak, de a felirat haladási iránya alapján a szokásos értelemben valószínűleg nem volt „álló kő”.² Mindenesetre különálló köemléknek tűnik, nem pedig a tipikus, templomfalba jegyzett szövegnek, márpedig ilyet a térségből eddig nem ismertünk: az Ozsdolán említett álló kő (Ferenczi 1942) fantomnak bizonyult (KMRE No. *304). Háromszékből eddig általában véve viszonylag kevés rovásemlék került elő – szinte közhelyszerű, hogy eddig a legnagyobb sűrűséggel Udvarhelyszék büszkélkedhet (Benkő 1996: 80; CMASE: 835), de Marosszékről, Felcsíkból is több példát ismerünk –, tulajdonképpen Gelencéről, Dálnokról és Sepsikilyénből ismerünk biztos XV–XVI. századi adatokat (KMRE No. 198, 202, 204).³ A mostani lelet alapján lehet, hogy ez

¹ A vizsgálatban továbbá közreműködött Gálos Miklós, akinek szíves segítségét szintén köszönöm.

² Mindazáltal a szabadban fennálló útjelző kövek közt van példa hasonló fekvő helyzetű, hátul nyers darabra, pl. Gyergyóremetén (KMRE No. *289), de azon valódi írásjelek nincsenek, mint ezen.

³ A Torján lelt, feltehetőleg kora Árpád-kori töredék (KMRE No. 123) sajnos jelenleg nem tanulmányozható, a Gelencén feltételezett második felirat valódi írás voltát pedig Benkő–Sándor–Vásáry (2021: 185) a legújabb megtekintésük alapján cáfolják.

a viszonylagos ritkaság csak látszat, a jövőben a sűrűség kiegyenlítődhét: az máris látszik, hogy a széken belüli térbeli eloszlás meglehetősen egyenletes.

Mintegy 40,5x108x44,5 cm méretű kötömből van szó, amelynek előlapján (és annak egyik rövidebb élén) egyértelműen szándékos vésetek találhatók. Az előlapon a jelek első ránézésre két sorba rendeződnek, az elsőben 6,5–8,7 cm, a másodikban 7,5–9 cm méretben, ezenkívül tőlük jobbra van egy sorba nem rendezhető magányos jel is (15,3 cm), az alsó perem közelében pedig szándékosnak látszó rovátkolásszerű jelek (3,5–5 cm). A két sor írásjel többsége nem tűnik a székel rováírásba tartozónak, a különálló jel viszont szabályos 43' <k'> betűt ad ki.⁴

Alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy a jelek némelyike a többinél élesebben, mélyebben van vésve, és a törési felület is frissebbnek látszik (bár messze nem új), ezeknél tehát egy adott időpontban az írást felújították, és mivel ugyanezekben is láthatók ellentmondó, kopottabb vésésnyomok, ez nem pontosan történt, hanem a jelek kinézetét részben megváltoztatva. Az alsó sornál az is valószínű, hogy egykor keretelve volt, és a felújításnál részben a keretet is a betűkkel egyesítették. Feltűnő, hogy a felső sorban vannak felújítatlan, csak gyengébben észlelhető betűk, és ezek éppen könnyen azonosíthatók klasszikus székel jelekkel. A következtetés az, hogy az elkészültekor (amely valószínűleg jóval a falba beépítés előtt volt – aminek határozott dátumát a töltés ásatása híján nem lehet megállapítani, de észszerű feltevés, hogy a kastéllyal egykorú lehet, tehát a XVI. sz. vége gyanítható) szabályos rovásfelirat volt. A kő felszíne sajnos mállásra eléggé hajlamos, valószínűleg az egykori jelek egy része megsemmisült (az 1. sor első betűje előtt pl. egy olyan, kb. betűnyi anyaghiány látható, amely alapján könnyen lehet, hogy ott volt a kezdőbetű). Hasonló, nagyon határozatlan vésés- és sérülésnyomok alapján elképzelhető, hogy eredetileg volt még egy harmadik sor, amelyben kb. négy jel nyoma gyanítható, de ezek ma már aligha rekonstruálhatók, valószínűleg már az újrávéséskor sem voltak olvashatók, ezért lett az újrávett felirat kétsoros. A felirat utáni élbe egy kereszt van bevésve, ami valószínűleg soha nem tartozott a felirathoz.

Jelen állapotban a felirat a következő karakterformákat mutatja:

← 36 66 78 '02 (vagy 04) 31 37

← 46 50 '08 (?) 15 (keretben)

Ebből az 1–3., 6. jelek minden bizonnyal az eredeti jelformát mutatják (az 1. és 6. alig észlelhető, az újrávésés leghalványabb jelét sem mutatja), a többi erősen újra van vésve, illetve az 5. jel esetében kételkedni lehet benne, hogy eredetileg is létezett. Az 1. sor újra nem vésett jelei a székel rováírás szerinti LUF**K² olvasatot adnák.

A második sor látszatra semmilyen olvasatot nem ad, itt azonban halványan lehet azonosítani az újrávéséstől eltérő eredeti jeleket, amelyek a sor 2. betűjénél 51 <b>, a (nagyjából kétjelnyi helyet elfoglaló) 3. elején valamilyen kerek betű nyomait mutatják, az utolsó jelnél pedig valószínűleg a 15 <a> jel lehetett az eredeti,

⁴ A rovásszöveg átírásában *A Kárpát-medencei rováírásos emlékek gyűjteménye* számára kialakított numerikus kódot (KMRE: I 19–23) alkalmazom mint olyat, amely a legkevésbé a szubjektív értékelés alapján írja le a betűformákat.

amivel a keretelést tévesen egyesítették. Így a következő eredeti szöveg rekonstruálható: ← 46 51 86 (?) [-] 15, amit olvashatunk a település neveként: *Z^ab^o[l]* *a*. Az első rövid magánhangzót érintő „ugratás”⁵ egy középkori feliratnál teljesen természetes jelenség. A hiányzó betűhelyen vannak olyan jelmaradványok, amelyeket értelmezhetünk 36 <l> jelnek – bár nem kényszerítően –, ezek azonban olyan gyengék, hogy átrajzolással nem lehetett reprodukálni. Valószínű, hogy valaha még egy, ma már nem azonosítható karakter volt a sor végén is, eszerint a falu neve valamiképpen ragozott alakban állt (tehát a tulajdonképpeni olvasat *Z^ab^o[l]á[-]*). Ebben semmi meglepő nincs, eszerint a név mondatszerkezeten belül szerepel. Maga a tény azonban, hogy helynevet rovásfeliraton rögzítenek, szokatlan, erre eddig nagyon kevés párhuzam volt: a bizonyosan későbbi, 1759 után már tudós hagyomány alapján megalkotott fogarasi felirat (KMRE: II 150–151, ad No. 236) mellett talán a székelyderzsi – legalábbis a mai napig vitatott feloldások közül a *D^e(r)zs* olvasat (Jakubovich 1932) tűnik legelfogadhatóbbnak, ezzel együtt a mondatszerkezet ezen az emléken teljesen bizonytalan –, és egy legalábbis kétesnek mondható feltételezés szerint Berekeresztúron a Sárd helynév (Ráduly 2007, valószínűtlenségére ld. KMRE No. 186). A mondat tartalmára tehát az eddigi párhuzamok alapján semmilyen előrejelzést nem tudunk tenni.

A felújításkor ezt a szöveget már biztosan nem tudták azonosítani, különben nem alakították volna ennyire át: a 2. jel helyére valószínűleg keresztszimbólumot tettek bekeretelve (valószínűleg valamennyi jelet úgy fogtak fel, mint amihez kb. négyzetes keret tartozik), az új 3. jel pedig egy teljesen azonosíthatatlan, egyedi formát ad ki. Nem tudni, ekkor valamilyen (téves) olvasatban, jelentésben gondolkodtak-e, vagy pedig csak díszítő szimbólumok sorának fogták fel, amelynek központi helyére tették volna a keresztet.

Az 1. sor 4. jelének eredeti olvasatára egy sor bizonytalan feltevés kínálkozhat: 02 <d>, 04 <gy>, 22' <ö/ü>, 03 <i/j>. Mivel, mint említettem, az 5. jel eredeti volta bizonytalan, egész sor potenciális olvasat adódik: LUFDK², LUFGyK², LUFÖ/ÜK², LUFJK², de talán LUFD*K², LUFGy*K², LUFÖ/Ü*K², LUFJ*K² is. Az <ö/ü> graféma lehetősége arra csábít, hogy a 'lófő' szó valamely alakját⁶ próbáljuk kiolvasni, de ettől egyelőre óvakodnék, legalábbis amíg az utána következő jelmaradványokkal és a 2. sorral nem tudjuk értelmes mondattá összefűzni. Ráadásul az első betű előtti sérülés miatt elképzelhető, hogy eredetileg az <l> előtt még egy jel állott.

Az egykori 3. sor első jele esetleg (nem bizonyíthatóan) 11 <p>, a harmadik jel valamely félköríves betűnek tűnik (ha ugyan nem egy jóval kisebb jel, amelyet az egész felület sérülése egészített ki ilyen formára), a 2. és 4. helyen levő apró nyomok kiegészíthetetlenek. Nyilvánvaló, hogy ennyi adatból a sor kiolvasását meg

⁵ A rovásírásos szövegekben a jelzett mássalhangzó előtti magánhangzó kihagyására Sebestyén (1915: 141) összefoglalása óta használt terminus technikus.

⁶ Ennek pontos hangzása és ezzel együtt a szöveg nyelvtörténeti alapú datálása sajnos még akkor sem lenne megadható, ha az olvasat beigazolódna, mivel az „ugratás” gyakorlatával is számolva nem lehet megállapítani, hogy egy LUFÜ/Ö olvasat a maihoz közel álló (a köznyelvinél talán zártabb) kiejtést vagy inkább régebbi ómagyar, kettőshangzós kiejtést képez le.

sem lehet kísérteni. A különálló <k¹> jel nem bizonyos, hogy a felirat egészével egy időben keletkezett, vsz. monogram vagy kőfaragójel. Végül az alul levő rovátkolás valamiféle számozásnak tűnik: vagy egy betűjel és legalább IIII, vagy VIIII, vagyis kilences szám jelzése.

A ma észlelhető jelek alapján tehát a zabolai kőfelirat székelv rovásírásos volta igazolható, de a teljes szöveg koherens olvasata és a felirat eredeti funkciója már nem rekonstruálható, pontosabb datálása nem lehetséges, de gyakorlatilag biztosan középkori.

1. kép. A felirat fényképe (a szerző felvétele)

2. kép. A felirat átrajzolva (a szerző rajza)

Szakirodalom

- Benkő Elek 1996. A székely rovásírás korai emlékei. *Magyar Nyelv* 75–80.
- Benkő Elek – Sándor Klára – Vásáry István 2021. *A székely írás emlékei. Corpus Monumentorum Alphabeto Siculico Exaratorum*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest.
- Ferenczi Sándor 1942. Jövő évben sor kerül a tászoktetői kövek tudományos megvizsgálására. *Székely Nép* 240/6. (XI. 28.)
- Jakubovich Emil 1932. A székely-derzsi rovásírástós téglá. *Magyar Nyelv* 273–4.
- KMRE = Fehér Bence 2020, 2022. *A Kárpát-medencei rovásírástós emlékek gyűjteménye I–II*. Magyarságkutató Intézet. Budapest.
- Ráduly János 2007. Berekeresztúr 11–12. rovás emléke. *Hazánéz* 2/14–5.
- Sebestyén Gyula 1915. *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. MTA. Budapest.

Fehér Bence
tudományos tanácsadó
Magyarságkutató Intézet,
Klasszika-filológiai Kutatóközpont
E-mail: feher.bence@mki.gov.hu
<https://orcid.org/0000-0003-4125-4528>

Abstract

FEHÉR, BENCE

PREVIOUSLY UNKNOWN RUNIC INSCRIPTION IN ZABOLA

Recently a written stone monument was found in Zabola, built into a late renaissance rampart. The undamaged characters of the first line are identical with Szekler runiform letters, but they do not show an interpretable text; the characters of the second line show only unidentifiable symbols, but this is a palimpsest re-written from an older series of Szekler runiform letters, which can be read as the toponym *Zabola*. A supposable third line almost wholly perished. Although the exact meaning and function of the inscription is not clear, it is an important contribution to the medieval use of the Szekler script in Háromszék.

Keywords: Runiform script, stone inscription, Middle Ages, palimpsest